

Kaupunkikuvan tutkimus historian ja muistin näkökulmasta

Stadsbildsforskning ur historiens och minnets synvinkel

Anja Kervanto Nevanlinna

Kaupunkikuva ei kerro yhtä yhtenäistä tarinaa kaupungin menneisyydestä vaan monta erilaista kertomusta. Kaupunkikuva on aina monikollinen: kukin kaupunkilaisyhteisö näkee sen kaupunkikuvan, joka kantaa heidän omia merkityksiään.

Kaupunkihistoriassa historian ja muistin käsitteet ovat keskeisiä. Kumpikin käsite viittaa menneisyyteen ja sen tulkintaan. Yleiskielessä ”historia” viittaa paitsi menneisyyteen myös siitä kirjoitettuun kuvaukseen, menneisyyden tulkintaan. Sen sijaan ”muisti” viittaa pikemminkin siihen, mitä ei kirjoiteta - ei kirjoiteta ”muistiin” – vaan mikä säilyy mielessä kirjoittamattakin. Ranskalainen historioitsija Pierre Nora on kuvannut käsitteiden välistä suhdetta toimittamassaan laajassa tutkimuskokonaisuudessa *Les Lieux de la mémoire* (muistin paikat, engl. realms of memory) pohtiessaan nimenomaan kansallisen historiankirjoituksen historiaa.

Nora kuvaa kansallisen historian kiinnittymistä tiettyihin paikkoihin ja monumentteihin, tiettyihin ajankohtiin, tapahtumiin ja seremonioihin, sekä näiden kaikkien juhlimiseen. Muut paikat, ajankohdat tai tapahtumat eivät herätä kiinnostusta. Sen sijaan kansalli-

En stadsbild förtäljer aldrig en enda enhetlig historia om stadens förflutna, utan många och varierande berättelser. Stadsbilden är alltid i pluralis: varje stadskollektiv ser den stadsbild som bär dess egen innebörd.

Inom stadshistoria är historia och minne viktiga begrepp. Båda hänvisar till det förflutna och dess tolkning. I vardagsspråket syftar ordet ”historia” på något förflutet, men också på en skriftlig skildring, en tolkning av det förflutna. Ordet ”minne” syftar däremot närmast på sådant som man inte skriver ner eller antecknar, utan sådant som hålls kvar i tankarna utan behov av papper och penna. Den franska historikern Pierre Nora har i sitt omfattande forskningsprojekt *Les Lieux de la mémoire* (minnets platser, eng. realms of memory) begrundat den nationella historieskrivningens historia och därvid beskrivit förhållandet mellan dessa två begrepp.

Nora beskriver hur den nationella historien associeras med vissa platser och monument, vissa tidpunkter, händelser och ceremonier, samt med firandet av dessa. Andra platser, tidpunkter eller händelser väcker inget sådant intresse. Det nationella minnet fungerar däremot med andra förutsättningar, hävdar Nora. Alla sor-

nen muisti toimii Noran mukaan toisin. Kaikenlaisilla ilmiöillä ja niistä jääneillä jäljillä on potentiaalia toimia muistin välittäjinä. Yksityisestä voi löytää yleisesti merkityksellisiä näkökulmia, paikallisesta ilmiöstä koko kansakuntaa koskevia piirteitä. Kansallinen historia on Noran mukaan siis monoliittistä, kun taas kansallinen muisti on monikollinen käsite: niitä on aina useampia yhtä aikaa, eri yhteisöillä omansa, jopa keskenään ristiriitaisia käsityksiä menneisyydestä. Ero on oleellinen.

Kaupunkikuva kaupunkihistoriassa

Noran käsitteitä voi käyttää myös kaupunkikuvan tutkimuksen analyysiin. Historian kehityksessä – tässä siis ymmärrettyinä monoliittiseksi – kaupunkikuva on nähty yleensä yksiselitteisenä, samaan tapaan kuin kansallisessa historiassa. Esimerkiksi Senaatintoria on perinteisesti tutkittu vallan ja politiikan visuaalisena ulottuvuutena. Lähtökohtana on ollut se, että Senaatintorilla on tiettyjä, kaikille yhteisiä merkityksiä. Merkitykset on nähty tässä rakennusten ja rakennetun kaupungin ominaisuuksina. Kaupunkikuvan tutkimus on näiden rakennetun ympäristön ominaisuuksien tutkimusta. Tämä on hyvin vakiintunut näkökulma taidehistoriallisen kaupunkihistorian piirissä.

Jos lähtökohdaksi sen sijaan otetaan Noran ajatus muisteista (monikossa), voidaan kysyä, mitä erilaisia merkityksiä Senaatintorin ympäristö on kantaanut ja kantaa. Erilaiset kaupunkilaisyhteisöt lukevat Senaatintoria ympäröivää kaupunkia toisistaan poikkeavilla tavoilla. Tästä näkökulmasta kaupunkikuvan tutkimus ei voi kohdistua rakennettuun kaupunkiin sinänsä, vaan nimenomaan siihen, millaisia suhteita yhteisöillä on Senaatintorin ympäristöön ollut, millaisia merkityksiä rakennettu kaupunki on sisältänyt erilaisille yhteisöille. Tässä siirrytään nopeasti taidehistorian tutkimusperinteistä tieteiden välissä olevalle, paljon tuntemattomammalle kentälle, jossa taidehistoria on vain yksi tieteenala useampien joukossa.

ters fenomen, inklusive de spår som dessa lämnar, har ett potential att förmedla minnesbilder. Allmänt betydande synpunkter kan hittas i det privata, och ett lokalt fenomen kan förmedla en karaktär som hela nationen kan underteckna. Enligt Nora är alltså den nationella historien monolitisk, medan det folkliga minnet är ett pluralformat begrepp: flera olika minnen koexisterar och varje kollektiv har sina egna minnen; det förflutna ger t.o.m. upphov till motstridiga uppfattningar. Skillnaden är väsentlig.

Den stadshistoriska stadsbilden

De begrepp som Nora använder kan också tillämpas i stadsbildsforskningens analyser. I den historiska undersökningen – här alltså i sin monolitiska betydelse – har stadsbilden vanligtvis tolkats entydigt, på samma sätt som i den nationella historien. T.ex. Senatstorget har traditionellt studerats såsom en visuell dimension för makt och politik. Utgångspunkten har varit att Senatstorget bär på vissa innebörder som är gemensamma för alla. Dessa innebörder har betraktats som egenskaper som anknyter till byggnaderna och den fysiska staden. Att studera stadsbilden är att studera denna byggnadsmiljö och dess egenskaper. Detta är det vedertagna synsättet i frågor som gäller urban konsthistoria.

Om man däremot utgår ifrån Noras tankar om minnen, kan man fråga sig vilka olika betydelser Senatstorgets miljö har haft och har idag. Olika kollektiv avläser staden kring Senatstorget på olika sätt. Ur denna synvinkel kan stadsbildsforskningen inte handla om stadens byggnader i sig, utan fokus bör uttryckligen riktas på hur kollektivet har förhållit sig till Senatstorgets miljö, d.v.s. vilken betydelse byggnaderna har haft för de olika kollektiven. Här kommer man hastigt över från en konsthistorisk forskningstradition till ett betydligt obekantare interdisciplinärt område, där konsthistoria bara är en av många vetenskapsgränar.

De innebörder olika stadskollektiv ger den fysiska staden har jag kallat stadsrummets kulturella innebörder. Med begreppet kultur syftar jag på de värderingar,

Olen kutsunut näitä eri kaupunkilaisyhteisöjen rakennettuun kaupunkiin liittämiä merkityksiä kaupunkitilan kulttuuriseksi merkityksiksi, jossa kulttuurin käsitteellä viitataan kunkin kaupunkilaisyhteisön omaksumiin arvoihin, elämäntapoihin ja käytäntöihin ja niiden historioihin.

Kaupunkitilan kulttuuriset merkitykset

Kun olen tuonut esiin tämäntyyppisiä näkökulmia kaupunkihistorian kirjoitukseen, olen saanut kahdenlaisia kommentteja. Jotkut myöntävät sen, että kansallinen muisti on käsitteenä tarpeen kun tarkastellaan esimerkiksi poliittista historiaa, jossa sodan rintamalinjojen eri puolilla nähdään tapahtumat eri tavoin senkin jälkeen kun rintamat ovat konkreettisesti maisemasta kadonneet. Tällainen kansallinen muisti kohdistuu esimerkiksi vuoden 1918 tapahtumiin. Mutta heille rakennukset eivät kuitenkaan ole tällaisia ilmiöitä. Heidän käsityksenä mukaan esimerkiksi Senaatintori rakennettuna kaupunkina merkitsee tiettyjä yksiselitteisiä ilmiöitä, jotka kaikki tietävät ja ovat ottaneet omakseen.

Toiset puolestaan hyväksyvät ajatuksen siitä, että tietyllä paikalla voi olla useita, jopa keskenään ristiriitaisia merkityksiä, mutta pitävät itsestään selvänä näiden merkitysten subjektiivisuutta. Tämän mukaan jokainen meistä kokee jokaisen paikan omalla erityisellä tavallaan samaan aikaan kun paikoilla on myös yleisiä, ”objektiivisempia” merkityksiä. Heille Senaatintori on yhtä aikaa kansallisesti keskeinen ympäristö ja omista lapsuuden ym. kokemuksista ammentava, hyvin henkilökohtainen paikka.

Näen kuitenkin kaupunkitilan kulttuuriset merkitykset molemmista poikkeavina. Minulle keskeistä niiden muodostumisessa ovat kaupunkilaisten yhteisöt. Kunkin yhteisön suhde kaupunkitilaan on omanlaisensa: kukin ryhmä elää kaupunkia omien arvojensa, maailmankuvansa ja käytäntöjensä pohjalta, mikä pitemmän ajan kuluessa rakentaa eri paikoille niiden kult-

levnadsvanor och praxisar (och dessas historiska bakgrunder) som varje enskilt stadskollektiv omfattar.

Kulturella innebörder kring stadsrummet

I de situationer där jag framfört mina synpunkter på stadens historieskrivande har jag fått två sorters kommentarer. Somliga medger att det folkliga minnet är ett nödvändigt begrepp när man granskar t.ex. politisk historia: krigshändelserna ses fortfarande i olika ljus på bägge sidor om stridslinjen, även efter att de fysiska spåren för länge sedan utplånats ur landskapet. Denna typ av folkliga minnesbilder präglar t.ex. händelserna från år 1918. Byggnaderna ses dock inte som ett tvetydigt fenomen av ägarna till dessa minnen. Enligt deras uppfattning är t.ex. Senatstorget i egenskap av stadskonstruktion förknippat med vissa entydiga fenomen som alla känner till och har anammat.

Andra godkänner tanken att en viss plats kan ha flera t.o.m. motstridiga betydelser, men anser att denna subjektivitet är en självklarhet. Enligt detta synsätt upplevs en viss plats på ett personligt sätt av varje människa, men samtidigt har platsen också allmänna, ”mer objektiva” betydelser. För dessa personer är Senatstorget samtidigt en nationellt central miljö och en mycket personlig plats som anknyter till diverse barndomsminnen och erfarenheter.

Så som jag uppfattar saken avviker dock de kulturella betydelserna kring det urbana utrymmet från bägge synsätten. Den avgörande faktorn i utformningen av dessa kulturella betydelser är enligt min mening de urbana invånarkollektiven. Varje kollektiv har ett eget och unikt förhållande till stadens fysiska dimension: varje grupp upplever staden mot bakgrunden av sina värden, seder och sin egen världsbild, vilket över ett längre tidsrum bildar en kulturell innebörd kring de olika platserna. I Senatstorgets fall är sådana stadskollektiv t.ex. invånarna i Kronohagen eller de som arbetar vid de statliga ämbetsverken, Domkyrkans besökare och personal, studerande idag och förr, konsthistori-

tuurisia merkityksiä. Senaatintorin kohdalla tällaisia kaupunkilaisryhmiä voisivat esimerkiksi olla Kruununhaan asukkaat, siellä valtion virastoissa työskentelevät, Tuomiokirkon kävijät ja työntekijät, opiskelijat ennen ja nyt, empireaikaan erikoistuneet taidehistorioitsijat, matkailijat, torin eteläreunan rakennusten liikkeenharjoittajat, mielenosoittajat eri vuosikymmeninä, Helsingin käräjäoikeudessa 1970-luvulla toimineet virkailijat, 1960-luvun aktiiviset kaupunkisuojelijat ja torin varrella sijaitsevilla rakennuksissa eri aikoina asuneet. Heille kaikille Senaatintorin merkitykset poikkeavat toisistaan.

Kaupunkihistoriaa käytännössä

Kulttuuristen merkitysten soveltaminen kaupunkikuvan tutkimuksessa avaa yhteyksiä taidehistorian perinteisestä, arkkitehti-taiteilijan tavoitteita ja taitoja korostavasta lähestymistavasta monitieteisempään kaupunkihistoriaan ja samalla myös uudensuolaan kysymyksenasetteluihin. Millaisena Helsingin kaupunkikuva näyttää tästä näkökulmasta?

Kolme esimerkkiä:

1. *Norrménin talo*

Katajanokan kanavan äärellä sijainneesta Norrménin talosta puhutaan vieläkin, vaikka se katosi kaupunkikuvasta jo 45 vuotta sitten. Sen oli rakennuttanut pankinjohtaja, myöhemmin Helsingin kaupunginvaltuuston pitkäaikainen puheenjohtaja Alfred Norrmén asuinkerrostaloksi, jonka ylimmissä kerroksissa oli kussakin suuri asunto ja pohjakerroksessa pieniä asuntoja (valm. 1897). Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Th. Höijer, jonka näyttöihin Helsingissä kuuluivat mm. Ateneum ja Hotelli Kämp. Norrménin talo kuului Katajanokan punatiiliseen satamamaisemaan, joka ilmensi uutta teollistuvaa Suomea. Sen paikka Eteläsataman äärellä, Kauppatorin itäisenä päätteenä ja itsenäistyneen maan Presidentinlinnan vieressä takasi tälle

ker specialiserade på empiren, resenärer, affärsidkare i torgets södra kant, demonstranter under olika årtionden, de tjänstemän som arbetade vid Helsingfors tingsrätt på 1970-talet, stadsskyddsaktivisterna på 1960-talet, eller de människor som under olika perioder bott i byggnaderna kring torget. För alla dessa kollektiv innebär Senatstorget olika saker.

Stadshistoria ur ett praktiskt perspektiv

En tillämpning av kulturella innebörder på stadsbildforskningen öppnar samband mellan konsthistoriens traditionella infallsvinkel, som ju betonar arkitekter-konstnärernas målsättningar och kunskaper, och en mångvetenskapligare stadshistoria – och därmed även nya frågeställningar. Hur ser Helsingfors stadsbild ut ur det perspektivet?

Tre exempel:

1. *Norrménska huset*

Kuva: Raumbild-Verlag, kesä 1952.
Foto: Raumbild-Verlag, sommaren 1952

melko tavanomaiselle asuinrakennukselle hyvin näkyvän aseman kaupunkikuvassa.

Toisen maailmansodan aikana rakennukseen sijoitui saksalainen sotilaskomendatuuri. Samalla sen merkitykset kaupunkilaisten silmissä tietysti muuttuivat: sen suhde Presidentinlinnaan ja maan hallinnolliseen eliittiin oli yhtäkkiä oleellinen. Tässä vaiheessa rakennuksella oli erittäin poliittinen merkitys, joka sai jatkoa heti sodan jälkeen, kun venäläinen valvontakomissio otti rakennuksen käyttöönsä. Rauhansopimuksen ehtojen täyttämiseksi perustetun Valtion Metallitehtaiden (myöhemmin Valmet) pääkonttori sijoitui komission jälkeen Norrménin taloon, josta se siirtyi pois vasta vuonna 1955. Valmetin pääkonttorinakin rakennuksella oli tietty poliittinen ulottuvuus, mutta se oli kuitenkin ennen muuta toimistokäytössä. Valmetin muuton jälkeen rakennukseen muutti Huolintakeskus.

Kun Suomi alkoi toipua sodan jälkiseurauksista ja suunnata katseensa yhä määrätietoisemmin tulevaisuuteen läntisenä demokratiana ja nopeasti vaurastuvana teollisuusvaltiona, rantaviivan satamarakennuksia alettiin korvata uusilla. Myös Norrménin taloa alkoi näyttää vanhanaikaiselta; mm. arkkitehti Marius af Schultén kuvasi sitä rakennustaiteellisesti heikoksi (1955). Tässä tilanteessa se purettiin ja tilalle rakennettiin Alvar Aallolta tilattu, italialaisiin, veden äärellä sijaitseviin palatseihin etäisesti viittaava modernistinen laatikko menestyksekkään valtionyhtiö Enso-Gutzeitin pääkonttoriksi. Aikalaiset eivät säästelleet ihastustaan. Taiteilija Henrik Tikkanen liitti Hufvudstadsbladetissa julkaistuun piirroksensa tekstin, jossa hän kuvasi rakennusta runollisesti ”carraramarmoriseksi kaunottareksi [joka] peilaa vielä hiukan aamu-unista julkisivuaan Eteläsataman veteen”.

Tänään moni kysyy: Miksi ihmeessä hieno Norrménin talo purettiin? Kulttuuristen merkitysten näkökulmasta voi syitä etsiä sekä sen poliittisista tehtävien sotien aikana ja heti niiden jälkeen että uuden arkkitehtuurin kritiikittömästä ihailusta 1950-luvun pääkaupungissa. Modernistinen arkkitehtuuri merkitsi monille sodanjälkeisen Suomen ja suomalaisuuden ul-

Norrménska huset, som i tiden låg vid Skatuddskanalen, är fortfarande ett diskussionsämne, även om huset försvann ur stadsbilden för 45 år sedan. Bankdirektören och sedermera långvarige ordförande för stadsfullmäktige Alfred Norrmén lät bygga huset i form av ett bostadshöghus med varsin stor bostad på de högsta våningarna och mindre bostäder i bottenvåningen (färdigt 1897). Byggnaden ritades av arkitekt Th. Höijer, vars verk i Helsingfors även omfattar t.ex. Ateneum och Hotell Kämp. Norrménska huset hörde till Skatuddens rödtegelpräglade hamnmiljö, som avspeglade ett nytt industrialiserat Finland. Husets läge vid Södra hamnen i Salutorget östkant, och dess placering bredvid Presidentens slott som representerade landets nyvunna självständighet, tryggade en god synlighet i stadsbilden.

Under Andra världskriget övertogs byggnaden av en tysk militärkommendatur. I samma veva förändrades förstås husets innebörd för stadsborna: plötsligt gjorde dess närhet till Presidentens slott och till landets politiska elit att det fick en väsentlig betydelse. Byggnaden hade alltså i detta skede en stark politisk betydelse, som den bibehöll ännu efter kriget då den övertogs av den ryska kontrollkommissionen. Nästa gäst var Statens Metallfabriker (sedermera Valmet), som grundats för att uppfylla fredsavtalsvillkoren, och vars huvudkontor placerades i Norrménska huset, där det stannade kvar fram till år 1955. Också som Valmets huvudkontor fick huset en viss politisk prägel, men dess huvudsakliga funktion var att tjäna som kontorsbyggnad. Efter att Valmet flyttade ut flyttade speditionsfirman Huolintakeskus Ab in.

När Finland började repa sig efter krigets sviter och allt målmedvetnare rikta blickarna mot en framtid som västerländsk demokrati och blomstrande industristad började man ersätta hamnbyggnaderna vid strandkanten med nya. Också Norrménska huset började se gammalmodigt ut; bl.a. arkitekt Marius af Schultén beskrev byggnaden som byggnadskonstnärligt svag (1955). I det läget revs huset och ersattes av en modernistisk lådformad byggnad vars ritningar beställdes av Alvar

koista muotoa ja samalla sen symbolista yhteyttä länsimaisuuteen, universaaleihin arvoihin ja hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseen.

Tämän johdosta ei mielestäni ollut mikään ihme että Norrménin talo 1950-luvun lopulla purettiin ja sen tilalle nousi Enso-Gutzeitin pääkonttori; ihme olisi ollut, jos näin ei olisi tapahtunut. Nykyään paikan merkitys näyttää taas olevan toinen. Jos kaupungin kiinteistövirasto olisi pitänyt paikkaa merkityksellisenä, esimerkiksi Presidentinlinnan tai kansainvälisen yhtiön pääkonttorin vuoksi, tuskinpa se olisi 2000-luvun alkuvuosina sallinut lumilautarakennelman pystyttämistä Kauppatorin itäiseen päähän, peittämään kummatkin näkyvistä.

2. Makkaratalo

Kaivotalo, jonne Valmetin pääkonttori muutti 1955, oli myös keskeisellä ja näkyvällä paikalla, vastapäätä rautatieasemaa. Jo 1930-luvun lopulla rautatieaseman ympäristöä olivat ajanmukaistaneet Pääpostin valmistuminen ja Sokoksen rakennustöiden aloittaminen. Sotien jälkeen Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan rakennuttama Kaivotalo (arkkit. Pauli Salomaa, KK:n arkkitoimisto, 1955) oli yksi ensimmäisiä ellei ensimmäinen liiketalo, jonka julkisivuissa käytettiin alumiinia. Amerikkalaistunnelmaa vahvasti rakennukseen

Kuva: Helsingin kaupungin kaupunginmuseo: Kuva-arkisto. Foto: Helsingfors stadsmuseums bildarkiv. G. Grünberg, 1967.

Aalto, och som vagt påminde om den italienska palatsstilen. Byggnaden blev säte för det framgångsrika statsägda bolaget Enso-Gutzeit. Byggnaden överöstes med lovord. Bredvid en teckning publicerades i Hufvudstadsbladet beskrevs byggnaden av konstnären Henrik Tikkanen i poetiska ordalag som en ”skönhet i carraramarmor [som] speglar sin ännu något morgon-sömniga fasad i vattnen vid Södra hamnen”.

Här frågar många: Varför revs det fina Norrménska huset? Ur den kulturella betydelsens perspektiv kan orsakerna hittas både i byggnadens politiska funktion under och strax efter krigens, och i det kritiklösa beundrandet av ny arkitektur som rådde på 1950-talet i huvudstaden. Många såg den modernistiska arkitekturen som en yttring för det efterkrigstida Finland och finländskheten, och som ett symboliskt band med den västerländska världen, de universella värdena och uppbyggandet av en välfärdsstat.

Mot denna bakgrund anser jag att det inte alls är konstigt att Norrménska huset revs i slutet av 1950-talet och ersattes med Enso-Gutzeits huvudkontor; det hade snarast varit konstigt om så inte skett. Idag verkar platsen ha en helt annan betydelse. Om Fastighetskontoret hade ansett platsen betydelsefull, t.ex. med hänvisning till Presidentens slott eller huvudkontoret för ett internationellt företag, skulle man i 2000-talets början knappast ha tillåtit byggandet av en snowboardanläggning i Salutorgets östra kant, som effektivt skymde båda två.

2. Korvhuset

Brunnshuset, dit Valmets huvudkontor flyttade år 1955, stod också på en central och synlig plats mitt emot Järnvägsstationen. Redan i slutet av 1930-talet blev omgivningen kring Järnvägsstationen moderniserad i och med att Postens nya huvudkontor byggdes och varuhuset Sokos började byggas. Brunnshuset, som byggdes efter kriget på beställning från Helsingfors universitets studentkår (arkitekt Pauli Salomaa, konsumtionskooperativa centralförbundet KK:s arkitektbyrå, 1955) var en av de första kommersiella bygg-

sijoittunut America Center, Yhdysvaltain tiedotustoi-
misto kirjastoinen. Kaivotalon kaksikerroksinen sisä-
piha vilkkaine liiketiloineen, automaattihisseineen ja
liukuportaineen herätti kaupunkilaisissa – minussakin
– ihastusta.

Uuden kiiltävän liiketalon rinnalla saman korttelin
kulmassa ollut Suojeluskuntaliikkeen entinen raken-
nus, jonka helsinkiläiset tunsivat nimellä Skohan talo
(arkkit. Th. Höijer & F. A. Sjöström, 1870-l.), alkoi
vaikuttaa yhä nuoremmalle sukupolvelle ja sen purkaminen
yhä välttämättömämmältä. Kiinteistöjen omistajille
perustelut olivat ennen muuta taloudellisia: tontin ja
sen naapuritonttien rakennusoikeutta oli käyttämättä.
Keskeisten tonttien uudisrakentaminen maksimoisi
omistajien investoinneista saamat voitot. Viljo Revell
ja Heikki Castren suunnittelivat 1960-luvun alussa
koko korttelin levyisen, Kaivokadulta Aleksanterinka-
dulle ulottuvan uudisrakennuksen, jonka nimi
City-Center viittasi markkinatalouden kultamaahan,
Yhdysvaltoihin. Kun tontteja yhdistämällä oli saatu
muodostumaan noin puolet suunnitelman mukaisesta
tontista, voitiin rakennus toteuttaa. Rakennus valmis-
tui 1967, rakennuttajina Suomen valtio ja Julius
Tallberg Oy.

Suunnitelman kantava idea, uloke, jota kansa heti
alkoi kutsua Makkaraksi, jäi keskeneräiseksi, sen kat-
kaistu pää työntyi katumaisemaan tylysti. Makkaratalo
sai heti alusta saakka sekä kannattajia että vastustajia.
Jotkut innostuivat omaperäisestä pysäköintijärjeste-
lystä kolmannessa kerroksessa, ns. tunnelitason liiketi-
loista, jotka moninkertaistivat myyntipinta-alan, ja ra-
kennuksen uusista ”ornamenteista” eli julkisivusta
pullistuvista raskaista ajorampeista. Suurista näkö-
alaikkunoista avautui Rautatieaseman komea katto-
maisemakin uudenlaisena. Toiset taas pitivät Makka-
ratalon autoliikenteeseen vahvasti nojaavaa konseptia
sopimattomana vanhan eurooppalaisen kaupungin
keskustassa. Sen valtava mittakaava tuntui musertavan
alleen niin Rautatieaseman kuin Ateneuminkin monu-
mentaalisuuden. Vuosien saatossa Makkaratalo on
voittanut lukuisia kilpailuja kaupungin rumimmasta

naderna, om inte den första, vars fasad delvis var gjord
i aluminium. Det amerikanska intrycket förstärktes ge-
nom att byggnaden hyste America Center, en ameri-
kansk informationsbyrå, och dess bibliotek. Brunnshu-
sets öppna innertorg i två våningar med livliga affärsu-
trymmen, automatiska hissar och rulltrappor väckte
stor beundran bland stadsborna, vilket också jag kan
underteckna.

Jämfört med detta glänsande nya affärshus började
före detta Skyddskåren, byggnaden på hörnet i samma
kvarter och av stadsborna döpt till Skoha-huset (arki-
tekt Th. Höijer & F.A. Sjöström, 1870-talet.) kännas
allt sjabbigare och en rivning allt nödvändigare. De ar-
gument som framlades för fastighetsägaren var fram-
förallt ekonomiska: det fanns en outnyttjad bygggrätt
som gällde tomten och granntomterna. Eventuella ny-
byggnadsprojekt på dessa centrala tomter skulle ge en
maximal avkastning på ägarnas investeringar. I början
av 1960-talet ritade Viljo Revell och Heikki Castrén en
ny byggnad som upptog hela kvarteret från Brunnsga-
tan till Alexandergatan, och vars namn City Center
hänvisade till marknadsekonomins eldorado USA.
Byggnadsprojektet kunde slutligen genomföras efter
att de mindre tomterna först hade pusslats ihop så de
bildade ca. hälften av den ursprungligen planerade
tomtarealen. Byggnaden blev färdig år 1967. Byggher-
rar var den finländska staten och Julius Tallberg Oy.

Fasadens bärande tanke, den runda utbyggnaden
som folket genast döpte till Makkara (Korven), förblev
ofullbordad med en avkapad ända som pekade tvärt ut
mot gatan. Korvhuset hade från första början både fö-
respråkare och motståndare. Somliga var mycket entu-
siastiska över de nya egendomliga parkeringsarrange-
mangen i tredje våningen, affärsutrymmena på den s.k.
tunnelnivån genom vilka affärsytan fördubblades, och
de nya ”ornamenten”, d.v.s. fasadens tunga bilramper.
Från de stora panoramafönstren såg t.o.m. Järnvägssta-
tionens ståtliga taklandskap nytt och spännande ut.
Andra ansåg att Korvhuset, vars koncept i hög grad
gjorts beroende av biltrafik, inte passade in i en gam-
mal europeisk huvudstads centrum. Med sina enorma

rakennuksesta. Skohan kulman muistavat vanhemmat helsinkiläiset ovat ehdottaneet Makkaratalon purkamista. Joillekin nuoremmille helsinkiläisille se on kuitenkin omasta ajastaan kertova rakennus, junalla saapuville tunnistettava portti Helsinkiin.

Kolme vuosikymmentä riitti muuttamaan rakennukselle annettuja kulttuurisia merkityksiä. Helmi-kuussa 2001 kansainvälinen rakennussuojelujärjestö keskusteli Makkaratalon suojelun tavoitteista kongressissa ”Dangerous Liaisons” – kongressille keksimäni nimi viittaa modernin ja vanhan yhteenliittämisen ongelmallisuuteen. Rakennuksen suojelu ei kuitenkaan noussut keskusteluun paikan kulttuuristen merkitysten ristiriitojen vuoksi, vaan taloudellisista syistä. Makkaratalon uudistaminen tuli ajankohtaiseksi joitakin vuosia sitten, kun tontin rakennusoikeus alkoi vaikuttaa taas liian alhaiselta suhteessa siihen, mitä tuottoja näin keskeisesti sijaitsevasta tontista olisi mahdollista hankkia. Kulttuuristen merkitysten osuus muutosprosessissa liittyy lähinnä siihen, millä tavoin taloudellista tuottoa lisätään. Nyt kun Museovirasto ja kaupunki ovat päätyneet suojelemaan Makkaratalon ”makkaran” mutta ei ajoramppeja, voi herättää kysymyksen, mitä Makkaratalo merkitsee erilaisille helsinkiläisille nykyään.

3. Kaapelitehdas

Salmisaaren teollinen maisema, johon jo 1930-luvulla nousi Alkoholiliike Oy:n suuri tehdas, täydentyi sotien aikana ja niiden jälkeen Suomen Kaapelitehtaan tuotantorakennuksella (arkkit. W. G. Palmqvist, 1943–1954), jonka vanhimpaan osaan kuului muun muassa 110m pitkä ja 13.5m korkea Merikaapelihalli. Kaapelitehtaalla oli tärkeä rooli ensin sotakorvauksissa, joista 5,7 prosenttia maksettiin kaapelituotteina, sen jälkeen 1950- ja 1960-luvuilla idänkaupassa, kun lähes neljäsosa Kaapelitehtaan tuotannosta meni Neuvostoliittoon. Yrityksen arvostusta osoittivat säännölliset valtiovieraiden käynnit tehtaalla. Tehdasvierailut kuuluivat itsestään selvästi moderniin Suomi-kuvaan. Tehdasrakennuksen merkitykset niin kaupunkikuvassa

proportioner trotsade byggnaden såväl Järnvägsstationens som Ateneums monumentala gestalter. Korvhuset har i flera tävlingar under årens lopp utnämnts till den fulaste byggnaden i Helsingfors. De äldre stadsborna som kommer ihåg Skoha-hörnet har föreslagit att Korvhuset skulle rivas. För somliga yngre helsingforsare är byggnaden dock ett vittne för sin egen tid, en igenkännbar stadsport för de resenärer som anländer med tåg.

Det behövdes bara tre decennier för att förändra byggnadens kulturella betydelse. Skyddandet av Korvhuset diskuterades i februari 2001 vid konferensen ”Dangerous Liaisons” som ordnades av en internationell organisation för byggnadsskydd. Namnet på konferensen var mitt påhitt och syftade på problemen kring förenandet av modernt och gammalt. Orsaken till att byggnadens skydd togs upp var emellertid inte platsens motstridiga kulturella betydelse, utan den var av ekonomisk natur. Korvhusets modernisering blev aktuellt för några år sedan då tomtens byggrätt igen började verka för låg med tanke på den avkastning dess centrala läge kunnat ge. De kulturella betydelserna ansågs relevanta närmast i fråga om hur den ekonomiska produktiviteten kunde ökas. När Museiverket och staden nu har beslutat att skydda Korvhusets ”korv”, men inte bilramperna, kan man ställa frågan vad Korvhuset betyder för stadens olika invånare idag.

3. Kabelfabriken

Sundholmens industrilandskap, där det statliga vin- och spritmonopolet Alkos stora fabrik hade byggts redan på 1930-talet, utökades åren 1943–54 (under och efter Andra världskriget) med Finlands Kabelfabriks produktionsbyggnad (arkitekt W.G. Palmqvist), vars äldsta del bl.a. omfattade den 110m långa och 13,5m höga Sjökabelhallen. Kabelfabriken hade stor betydelse först och främst för krigsskadeståndet, av vilket 5,7 procent betalades i kabelvaror, och därefter för östhandeln på 1950- och 1960-talet, då nästan en fjärdedel av produktionen exporterades till Ryssland. Ett tydligt tecken på företagets uppskattade ställning var de regel-

kuin kaupunkilaisten mielikuvissakin olivat tiiviisti sidottuja sen tuotannolliseen tehtävään.

Kaapelitehtaan viereistä suurta varasto- ja teollisuusaluetta, joka hallitsi Helsingin läntistä sisääntulonäkymää, alettiin 1980-luvulla suunnitella uudeksi kaupunginosaksi asuin- ja toimistotaloineen. Kaupunkilaiset olivat laajalti yhtä mieltä siitä, että alueella oli vain taloudellista arvoa rakennusmaana. Myös useimpia teollisuusalueen rakennuksia pidettiin arvottomina ja hankalina muuttaa toisiin tarkoituksiin. Uusien käytöjen kannalta erityisen ongelmallisena suunnittelijat pitivät Merikaapelihallia. Ruoholahden ensimmäisissä suunnitelmissa he ehdottivat Kaapelitehtaan purkamista, myöhemmin myös sen osittaista säilyttämistä (vrt. Makasiinit Töölönlahden alueella).

Huonokuntoinen tehdasrakennus, jonka sijainti oli keskeinen mutta tulevaisuus epäselvä, oli kohtuuhintaisine vuokrineen taiteilijoiden ja käsityöläisten näkökulmasta ihanteellinen. Talouden romahdus 1990-luvun alussa hidasti korkealentoisten uusien suunnitelmien toteutusta ja osaltaan stabilisoi Kaapelitehtaan luonnetta toisenlaisena taiteen ja kulttuurin paikkana. Merikaapelihalli, jota muutama vuosi aikaisemmin oli pidetty hankalana, osoittautui loistavaksi tilaksi niin toiminnallisesti, taiteellisesti kuin taloudellisestikin toteuttaa poikkeuksellisia tapahtumia kuten West Side Story. Tänäpä Kaapelitehtaan teollinen historia ja sen uusi, omaperäinen toimintamalli antavat koko Ruoholahden kaupunginosalle tavoitellun identiteetin, joka erottaa sen yksinomaan uudisrakennuksia sisältävistä kaupunginosista.

Milloin Kaapelitehtaan merkitykset muuttuivat? Keiden sille antamat merkitykset saivat lisää valtaa, keiden puolestaan vähentyivät? Kaapelitehdas ei siis ollutkaan vain teollisuusrakennus jonka aika olisi päätynyt kun sitä ei enää tarvittu kaapeleiden tuottamiseen. Sillä oli voimaa nousta pienten, melko vaikutusvallattomien ryhmien omaksi paikaksi, heidän taiteellisten intressiensä tyyssijaksi ja uudenlaisia kulttuuri-merkityksiä kantavaksi osaksi kaupunkia.

bundna besöken från olika statsgäster. I det moderna Finland var fabriksbesök en självklarhet. Fabriksbyggnadens betydelse för såväl stadsbilden som för stadsborna själva var starkt förknippad med dess producerande funktion.

På 1980-talet började det stora lager- och industriområde strax intill Kabelfabriken, som dominerade västra infarten till Helsingfors, planeras om till en ny stadsdel med bostadshus och kontorsbyggnader. Bland stadsborna rådde en stor enighet om att området enbart hade ekonomiskt värde, såsom byggmark. Man ansåg dessutom att flera av byggnaderna var värdelösa och besvärliga att anpassa till andra bruksändamål. I synnerhet Sjökelhallen ansågs vara problematisk med tanke på en eventuell funktionell omvandling. I de första planerna för Gräsviksområdet föreslog planerna att Kabelfabriken skulle rivas, och senare föreslogs en partiell konservering (jämför godsmagasinen vid Tölövikén).

Fabriksbyggnaden var i dåligt skick och dess framtid osäker, men i gengäld var läget centralt och hyran låg, vilket gjorde den till en idealisk lösning för konstnärer och hantverkare. Den ekonomiska lågkonjunkturen i början av 1990-talet dämpade takten för de nya högtflygande planerna, och bidrog till att stabilisera

Kuva: Helsingin kaupungin kaupunginmuseo: Kuva-arkisto. Foto: Helsingfors stadsmuseums bildarkiv. Teuvo Kanerva, 1950-luku. - 1950-talet.

Kaupunkikuvan tutkimus biografisen tutkimuksen näkökulmasta

Jos kaupunkikuvan tutkimusta arvioidaan suhteessa biografiseen tutkimukseen, alussa esittelemistäni lähestymistavoista rakennuksen merkityksiä, sen esteettikkää ja visuaalisuutta painottavaa tutkimusta voisi verrata perinteiseen yksilön elämäkertaa ja hänen individuaalisuuttaan korostavaan tutkimukseen. Siinä henkilöä kuvataan tai hän kuvaa todellisuuttaan oman menneisyytensä vaiheina. Sen sijaan kaupunkilaisten suhdetta rakennettuun kaupunkiin ja heidän sille antamiaan moninaisia merkityksiä tarkastelevaa tutkimusta voisi verrata siihen biografisen tutkimuksen suuntaan, jossa korostuu yksilön suhde omaan yhteisöön tai eri yhteisöihin: kollektiiviseen elämäkertaan. Siinä henkilö puolestaan kuvataan tai hän kuvaa todellisuuttaan ja itseään sen osana ennen muuta suhteessa muihin.

Kun pohdin historian ja muistin erilaisia suhteita kaupunkikuvaan ja sen tutkimukseen, osuin sattumalta lukemaan Matti Klingen kirjaa Kävelyllä Pariisissa, joka avasi lisäperspektiiviä edellä kuvailemiini kaupunkihistorian tutkimusotteisiin erityisesti verrattaessa kaupunkikuvan tutkimusta biografiseen tutkimukseen. Klinge viittaa ranskalaisen sosiologin Michel Maffesolin kirjaan ja tämän teeseihin germaanisesta ja latinalaisesta kulttuurin eroista. Niiden mukaan germaanisessa kulttuurissa korostetaan individuaalisuutta, yksilön erillisyyttä, kun taas latinalaisessa kulttuurissa korostetaan persoonaa, ihmisen suhdetta yhteisöihin. Jako vertautuu kaupunkikuvan tutkimuksen pääjakoon: perinteinen, visuaalinen arkkitehtuuritutkimus germaanisesta maailman ilmentymänä, ja omissa töissäni käyttämäni rakennetun kaupungin kulttuuriset merkitykset latinalaisesta maailman ilmentymänä.

Historian ja muistin kohdalla voidaan puhua samankaltaisesta ilmiöstä. Kun kaupunkikuvaa tutkitaan historian näkökulmasta, ajatellaan kaupunkikuvan olevan visuaalisesti yksiselitteinen todellisuus. Tämän

Kabelfabrikens karakter som en annorlunda konst- och kulturarena. Sjökelhallen, som några år tidigare setts som ett problem, visade sig ha ypperliga funktionella, konstnärliga och ekonomiska egenskaper för olika exceptionella evenemang, som t.ex. en uppsättning av West Side Story. Idag innebär Kabelfabrikens industriella historia och dess nya säregna funktion en egen och eftertraktad identitet för hela Gräsviken, som därmed skiljer sig från de stadsdelar som endast och enbart består av nya byggnader.

När förändrades innebörderna kring Kabelfabriken? Vilka förstärktes, och vilka blev överskuggade? Kabelfabriken visade sig vara mer än en industribyggnad vars dagar var räknade så fort den inte längre behövdes för att producera kablar. Den hade förmågan att bli en egen plats för små grupper med begränsat inflytande, en hemvist för deras konstnärliga intressen och ett urbant element med nya kulturella innebörder.

Stadsbildsforskning ur en biografisk synvinkel

Om stadsbildsforskningen jämfördes med biografisk forskning skulle man kunna förlikna nyss nämnda förhållningssätt till byggnadens innebörder, estetik och visuella framtoning vid traditionell biografisk forskning om individer och deras särdrag. Personens verklighet beskrivs av personen själv eller av andra såsom olika skeden i det förflutna. Däremot kunde studien av stadsbornas förhållande till den fysiska staden och av den resulterande betydelsemångfalden förliknas vid en biografisk studie där fokus ligger på individens förhållande till det egna kollektivet eller till sina olika kollektiv: en kollektiv biografi. I denna beskrivs eller beskrivs personen sin verklighet och sig själv främst som en del av kollektivet och genom sitt förhållande till dess övriga medlemmar.

Medan jag grunnade på det mångfacetterade förhållandet mellan historia, minne, stadsbild och stadsbildsforskning, råkade jag av en slump läsa Matti Klinges På promenad i Paris, som ytterligare öppnade perspek-

voi liittää yksilöä ja hänen sisäistä maailmaansa kuvaavaan näkökulmaan. Kun kaupunkikuvaa tutkitaan muistin näkökulmasta, ajatellaan kaupunkikuvan sisältävän erilaisia merkityksiä kullekin yhteisöille. Tämän puolestaan voi liittää yhteisölliseen ja, kuten Klinge huomauttaa, poliittisempaan näkökulmaan.

Kaupunkihistorian kannalta mahdollisuus löytää uusia maailmoja jo monta kertaa tutkittujen ilmiöiden piiristä on houkutteleva. Kaunokirjallisuudesta on voinut lukea monien erilaisten näkökulmien dialogia ilman lopullista totuutta. Kaupunkihistoriassa se merkitsee kaupunkikuvan tutkimuksen kannalta toisenlaisten vaihtoehtojen tuomista arkkitehdin – rakennuksen luoneen taiteilijan – alkuperäisten tarkoitusten (intentioiden) rinnalle. Kaupunkikuvan tutkimuksessa ei sen jälkeen voi olla kyse vain siitä, että Senaatintoria tarkastellaan arkkitehti C. L. Engelin luomuksena. Yhtä tärkeätä olisi tutkia myös esimerkiksi sitä, millaisena eri kansalaisryhmät ovat sen eri aikoina nähneet, myös suhteessa Eduskunnan tiloihin, sekä itsenäisyyden alkuvuosina että Eduskuntatalon valmistuttua.

Käsitteinä historia ja muisti täydentävät toisiaan, myös kaupunkikuvan tutkimuksessa. Kaupunkikuva on näin ollen aina monikollinen: kukin kaupunkilaisyhteisö näkee sen kaupunkikuvan, joka kantaa heidän omia merkityksiään. Sitä kaupunkikuvaa he myös haluavat suojella, jos tutkija sen heille osaa näyttää.

tivet kring de ovan beskrivna förhållningssätten, särskilt i fråga om jämförelsen mellan stadsbildsforskning och biografisk forskning. Klinge hänvisar till den franske sociologen Michel Maffesolis bok och teser om skillnaderna mellan den germanska och den latinska kulturen. I dessa hävdar han att man i den germanska kulturen betonar individen, d.v.s. den individuella människans avskildhet, medan den latinska kulturen betonar personen, d.v.s. människans förhållande till kollektivet. Denna åtskillnad kan överföras på stadsbildsforskningens huvudsakliga distinktioner: den traditionella, visuella arkitekturforskningen motsvarar den germanska världen, medan de kulturella betydelser som anknyts till den fysiska staden och som jag har syftat på i mitt arbete motsvarar den latinska världen.

Samma fenomen kan tänkas gälla i fråga om historia och minne. När en stadsbild studeras ur ett historiskt perspektiv kan den ses som en visuellt entydig verklighet. Detta kan förknippas med den synvinkel som beskriver individen och hans inre värld. När stadsbilden studeras genom minnesbilder bär den på olika betydelser för varje kollektiv. Detta kan i sin tur förknippas med den kollektiva och, som Klinge påpekar, mer politiskt betonade synvinkeln.

Med tanke på den stadshistoriska forskningen är det lockande att kunna hitta nya dimensioner i bekanta och genomstuderade fenomen. I skönlitteraturen har en dialog förts mellan många olika åsiktsyttringar utan att någon slutlig sanning nåtts. Inom stadshistorien innebär detta för stadsbildshistorien att även andra alternativ än arkitektens – byggnadens konstnärliga upphovsmans – ursprungliga syften (intentioner) lyfts fram. Efter detta kan stadsbildsforskningen inte längre bara gå ut på en studie av t.ex. Senatstorget som C. L. Engels skapelse. Det vore lika viktigt att undersöka hur torget upplevts av medborgarkollektiven i olika historiska skeden, också i förhållande till Riksdagshuset under såväl de första självständighetsåren som efter att det blev färdigbyggt.

Lähteet | Källor:

Helena Hakkarainen & Lauri Putkonen (1995). Helsingin kantakaupungin teollisuusympäristöt. Teollisuusrakennusten inventointiraportti. Helsinki.

Martti Häikiö (2001). Nokia Oyj:n historia, 1. Fuusio. Yhdistymisen kautta suomalaiseksi monialayritykseksi, 1865–1982. Helsinki.

ICOMOS National Committee of Finland, Newsletter 2001:1.

Anja Kervanto Nevanlinna (ed., 2001). Dangerous Liaisons. Preserving Post-War Modernism in City Centers. Helsinki.

Anja Kervanto Nevanlinna (2002). Kadonneen kaupungin jäljillä. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä, Helsinki.

Anja Kervanto Nevanlinna (2005). Näköaloja kadunkulmalta. Kaupunkihistorian kirjoituksia, Helsinki.

Matti Klinge (1995). Kävelyllä Pariisissa, Helsinki.

Iisakki Laati (1955). Kunnalliselämä, Helsingin kaupungin historia IV:1.

Michel Maffesoli, 1990, *Au creux des apparences*, Paris.

Pierre Nora (1997, ens.p. 1992). *L'ére de commémoration. Les Lieux de mémoire*, vol. 3, dir. Pierre Nora. Paris.

Göran Schildt (1990). Inhimillinen tekijä. Alvar Aalto 1898–1976. Helsinki.

Marius af Schultén (1955). Rakennustaide, Helsingin kaupungin historia IV:1.

Suomen liike-elämän arkkitehtuuria, 1959, Helsinki.

Som begrepp kompletterar historia och minne varandra, också inom stadsbildsforskningen. Stadsbilden har således alltid en plural form: varje stadskollektiv ser just den stadsbild som har en innebörd för det självt. Det är också denna stadsbild de vill skydda, om forskaren lyckas göra den synlig för dem.